

SLOBODA I STRAH U HRVATSKOM NACIONALNOM BIĆU

Uz knjigu Ive Paića *Sloboda i strah*,
Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1997.

Kad čovjek u ruku uzme knjigu prof. dr. Ive Paića *Sloboda i strah*, te se pažljivo dočita, osjeća se potaknutim na promišljanje bitnih odrednica čovjekova postojanja – slobode i straha kao takvih.

Tako se sloboda često shvaća kao izbor između više mogućnosti i kao odlučivanje za jednu od njih, što sigurno i jest jedan od njezinih bitnih elemenata. Ali već je Platon o slobodi govorio kao o unutarnjoj nužnosti biranja vlastitoga bitka kao najveće mogućnosti za koju su bogovi odredili čovjeka (usp. Platon, *Država*). Prema toj odrednici ljudski život se odvija u napetosti između onoga što smatra subjektivnim, neotudivim prostorom slobodnoga odlučivanja i onoga što se nudi ili nameće kao izvanjska norma odgovornosti, koja se želi predstaviti kao uvjet mogućnosti usređujućega odnosa prema stvarnosti, a o kojoj je čovjek na razne načine ovisan i koje se želi osloboditi. Ta napetost određuje ljudsko ponašanje u rasponu od protestnoga nijekanja svake trajnosti i čvrstoće etičkih norma, preko apsolutne osuđenosti na slobodu, koja je sartreovski sama sebi odgovorna, do pobožnastvenjenja čovjeka i njegove slobode u bezuvjetnoj poslušnosti prema božanskom. Interakcija ljudske i božanske slobode ljudsku slobodu čini božanski oslobađajućom, a božansku ljudski pristupačnom. I dok grčka filozofska spekulacija o božanskoj dimenziji slobode u biti ostaje izvan dometa povijesne događajnosti, dotle biblijski Bog svojim zahvatom u ljudsku povijest tu povijest oslobađa od zatvorenosti u uske okvire prirode i svijeta i otvara joj horizonte slobode, koji su, uz eshatološki pridržaj, doživljivi i u svijetu, premda je najveći oblik slobode mistična vizija Boga (usp. Grgur Nisijski, *Vita Moysis*, MPG, 337 c/d).

U svom nihilističko-buntovnom odnosu prema stvarnosti Nietzsche je jedan od onih mislilaca koji s jedne strane govor o postojanju slobode smatra zabludom (usp. F. Nietzsche, *Werke*, I,

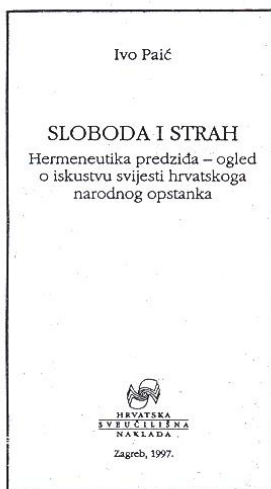
str. 461), pa je nužno čovjekovo oslobodenje od moralne slobodne volje i odgovornosti, dok s druge strane zahtijeva nadljudsko slobodarsko trganje svih tradicija i njihovih norma, da bi čovjek u svojoj slobodi ostvario dionizijski životni osjećaj bezobzirne i herojske nadljudskosti.

A što je strah?

Strah je ono stanje čovjeka u kojem osjeća i spoznaje nesigurnost vlastitoga postojanja, sve do deprimirajuće neizvjesnosti ocaja. On nerijetko otkriva i prekriva svoja i bezbrojna lica čovjeka. Moguće ga je barem donekle nadvladati samo ako je čovjek svijestan činjenice da se on ne može nadvladati u potpunosti. Potrebno je, naime, znati da strah bitno pripada čovjeku i da ga on može učiniti podnosivim, čak i plodnim, ako ga u otvorenom sučeljavanju registrira i prihvatiti kao datost. Htjeti strah proglasiti nečim nepostojećim značilo bi htjeti učiniti ljudsku egzistenciju neljudskom.

Čovjek posjeduje iskonsku težnju da bude osobnost, neovisan i samosvijestan individuum. Ta težnja konfrontira ga sa činjenicom da pri tome može ostati izoliran i osamljen u svojoj jedinstvenosti, samosvijesti i isključivosti. Tako se strah pothranjuje i iz dubine osamljenosti i zatvorenosti prema zajednici. Ali upravo u trenucima najveće osamljenosti, možda i samosvijesti, čovjek osjeća težnju za zajedništvom, želju da se uključi u svijet drugih ljudi, da se prema njima otvori. Pri tome u svojoj dubini osjeća strah da ne izgubi samostojnost, identitet, samosvijest.

Platon i Aristotel ne poznaju strah kao nešto svesvjetsko i sve-ljudsko, kao dimenziju osamljenosti čovjeka u svijetu, jer je za njih svijet kozmos, uređen i obuhvaćen dobrim (agathon). Strah je za njih strah pred konkretnim, određenim stvarima. Tek s otva-

ranjem grčkoga okruženja prema rimskim i ostalim prostranstvima svijeta i tema straha postaje sveobuhvatnijom, jer uski i mali grčki svijet prestaje biti oaza kao poznati i prisni kutak vlastitoga postojanja. Iz ove perspektive možda je u kontrastu lakše shvatiti strah suvremenoga čovjeka, koji je napustio svoje poznato i prisno područje egzistiranja i svim sredstvima komunikacije otisnuo se u kozmička prostranstva.

Heidegger strah shvaća kao temeljni doživljaj koji čovjeku omogućuje da živi autentično (eigentlich), s iskustvom bitka, koja razliku od neautentičnoga (uneigentlich) života prepuštenoga nesvjesnom utjecaju okolice, koja ga čini robom samoga sebe, drugih ljudi i stvari. U strahu se čovjeku objavljuje bitak, koji je uronjen u Ništa, kao njegov uvjet. Osjećaj nesigurnosti i straha čovjeka vodi prema spoznaji i prihvaćanju vlastite konačnosti nasuprot bitku koji je otvoren prema Ništa i njegovoj beskonačnosti.

Moderni psiholozi, unatoč svim razilaženjima, slažu se u jednom: Strah se može učiniti podnosivim samo povjerenjem u sebe, u druge ljude, u svijet i – teološki rečeno – u Boga. No, možda se ovdje postavlja i pitanje: Nije li povjerenje u sebe, samosvijest, izvor tolikih konflikata među ljudima jer samo: vijestan čovjek često dolazi u kušnju da drugoga omalovaži, da uvijek hoće imati pravo, te tako sije nepovjerenje, čak i strah? No, valja imati na umu: Samosvijest je svijesna i vlastite ograničenosti, ona ne zaboravlja dubinu straha, ograničenosti i relativnosti vlastite sigurnosti. Osobna sigurnost kod duboko doživljenoga povjerenja u sebe i u cijelu stvarnost ne može prerasti u bahatost, to može postati samo sigurnost koja je izrasla iz potisnutoga straha i nedoživljenoga povjerenja, ona koja se hrani iluzijama, a ne spoznajom vlastite ograničenosti.

Platon, dakle, vidi slobodu kao biranje vlastitoga bitka, za što su bogovi odredili čovjeka, dok sloboda kršćanski shvaćena, čovjeka oslobađa u ljubavi, koja svoj vrhunac doseže u slobodi mističnoga sjedinjenja s Bogom. A jedini put prema slobodi za Nietzschea je nijekanje svih norma ove helenističko-kršćanske tradicije.

Ovolika suprotstavljenost poimanja slobode vodi zapravo prema strahu od slobode, strahu kao elementu ljudskoga postojanja bez kojega bi to postojanje bilo neljudsko. Sloboda kao izvor samosvijesti ujedno je i izvor straha od vlastite neovisnosti, koja se često utapa u kolektivnu sigurnost zaborava i slobode i straha. No, teško je ne vidjeti da ni to ne pomaže izbjegavanju stanja u kojem suvremeni čovjek ne živi u skrivenosti ugodnoga kozmosa, nego u strahu kaotičnoga kaosa.

Pa ipak, i sloboda i strah, ma kako ih mi doživljavali i spoznavali, mjesto su objave bitka i

heideggerijanski autentičnoga življenja i pojedinca i zajednice, od obiteljske, preko narodne, do one svjetske.

Postavlja se pitanje što ovo do sada rečeno ima veze sa sadržajem i porukom knjige prof. Paića »Sloboda i strah«. Ja bih rekao: Gornje promišljanje predložak je Paićeve analize – da ne kažem psihoanalize – jednoga naroda i pojedinca u njemu, analize življenja i poimanja slobode i straha u hrvatskomu narodu, dijakronijski i sinkronijski, pri čemu se uzima u obzir tri-naeststoljetna povijest i aktualni kairos. Konkretno rečeno: Hrvatski narod je kao *predzide* bio između, bio je nigdje, jer ponekad ne bijaše, kao što prof. Paić kaže, *ni tu ni tamo*, što ga je nerijetko vodilo i do skandaloznoga prihvaćanja toga *ni tu ni tamo*, da bi se izbjeglo konačno povijesno *nigdje*, što je na originalan način predloženo u analizi Marulićeve poslanice papi Hadrijanu VI. iz godine 1522.

Borba za slobodu i strah od još veće neslobode odrednice su hrvatskoga nacionalnog bića i pojedinca u njemu. No, Paić sugerira da to više ne bi trebalo biti tako. Biti *predzide*, biti *između*, biti *ni tu ni tamo* treba ustupiti mjesto onome što on naziva *htjeti radi sebe biti tu*. Heideggerijanski rečeno, biti autentično tu, u slobodi i povjerenju u samoga sebe odagnati strah. Pri tome ne znači da sloboda i povjerenje u samoga sebe moraju i mogu odagnati svaki strah. Ali može značiti da i sloboda i strah budu naši i radi nas, a ne okviri egzistiranja *između*, *ni tu ni tamo*, za druge.

Stoga mi se ne čini da preterujem ako na kraju ustvrdim: Kao što je nedvojbeno da će se hrvatska povijest ubuduće na mnogim razinama promišljati kao povijest prije i poslije 1990., isto tako je nedvojbeno da to promišljanje ne će moći mimoići analizu i psihoanalizu te povijesti koju na originalan način započijne prof. dr. Ivo Paić.

Ivan KORDIĆ